

HRENKÓ PÁL

SZEGEDNÉL, VAGY SEGEDNITZNÉL VERTE LE KINIZSI A FEKETE SEREGET?

„...talán sikerül a csata helyét pontosan meghatározni, s véget vetni egy hosszú életű, de bizonytalanságos értelmezésnek...”

Ennek a gondolatnak jegyében foglalkozom magam is a csatahely kérdésével, csatlakozva Tóth Zoltánhoz, aki a fenti sorokat több mint 60 éve vetette papírra.¹

A fekete sereget Kinizsi Pál verte le 1492-ben.² Ezt a tényt igazolja az az egykorú fogalmazvány, amely aláírás céljából készült a fekete sereg lovasságának parancsnoka és tisztjei számára.³ Idevonatkozó része a következő:

„...a fekete sereg s bizonyos bajtársaink között a magunk és kíséretünk részéről is, az ország területén, ugyanazon Magyarország lakosaival szemben kimondhatatlan károk fosztogatások és másnemű gonoszságok történtek. A mit a főpap és báró urak tovább nem tűrhetvén, ezért tehát nagyságos Kinizsy Pál úr, kapitányunk stb. ugyanazon Magyarország némely főpap és báró urának segítségével levert bennünket...”

Valószínűleg erre az eseményre céloz *Váradi Péter kalocsai*—bácsi érsek is *Szata (Sotin)* várából Ulászló királyhoz írott levelében:

„...seregem egész nyáron felséged belső és külső ellenségei ellen hadakozott Kinizsi Pál őnagysága, temesi ispán vezérlete alatt, az én igen súlyos anyagi megterhelésem árán, és jöllehet lóban, fegyverben, ráadásul még sebesültekben is nagy veszteséggel tért meg...”⁴

Méginkább erre az eseményre utalnak az érseknek Mecsey László várnagyhoz írott sorai:

„...a király őfelsége utasítást adott a csehektől szedett zsákmány

¹ Tóth Zoltán: A fekete sereg pusztulása. HK 1913. 4. füz. 513. o.

² Magyar Eletrajzi Lexikon I. köt. Budapest, 1967.

³ Tóth: i. m. 517—518. o. (Dl. 26 236).

⁴ Magyar humanisták levelei. Közreadta V. Kovács S. Budapest, 1971. 168. levél. (A továbbiakban — M. H. L.)

felkutatására és visszaadására. Én azonban aligha hinném, hogy maradéktalanul fel lehetne kutatni, hiszen mint hallottam, nagy része már a csata során tönkrement és szétszóródott, nagy részét a Dunántúlra vitték és eladták; ami pedig a *rácok* kezébe került, lehetetlenség azt visszaszerezni.

... a károkat és rablásokat is föl lehetne mérni, amiket *ebben a megyében* akár az én jobbágymnak, akár másokéinak okoztak a csehek, akár pedig nekem magamnak. Mert szent igaz: meg kellett kapniok e derék embereknek a súlyos zsoldot a király őfelségének meg az országnak tett szolgálataikért, de arra már nem volt szükség, hogy ezt a szerencsétlen országot könyörtelenül végigfosztogassák...”⁵

A levél megértéséhez az alábbiakat kell elmondanunk — olvashatjuk a lábjegyzetből: ebben az időben *Szeged* környékén török ellen induló cseh katonaság tanyázott, folytonos dúlásaival azonban nem az ellenséget, hanem a környék lakosságát tartotta rettegésben. Kinizsi a környékbeli jobbágyok segítségével fegyveresen verte szét őket.

A jegyzetet nagy meglepetéssel olvastam el.

Valóban *Szeged* környékén tanyázott volna a cseh katonaságnak nevezett fekete sereg? Vagy csak visszatérő helytelen értelmezésről van szó, amint azt 60 éve Tóth írta?

Korábban általános volt a *Szeged* környékén, *Kiskunhalas* táján feltetelezett csatahely publikálása.

Vályi szerint *Halas* három halmáról azt tartják, hogy ott verte meg Kinizsi a cseheket, és hogy azok temetőhalmaik. A *Fekete hegy* pedig arról kapta nevét, hogy Mátyás király fekete serege Ulászló idejekor eloszolván e hegy mellett szállott meg.⁶

Palugyay még pontosabban fogalmaz:

„Ulászló király korában a *Szeged* vidékén tartózkodott csehországi fekete sereg kegyetlenkedései iránt, a már e korból Istvánffy által (*Historiarum Lib. II.*) „*Oppidum peramplum, et celebre liberumque*” kitétellem említett város sanyargatott lakosai Budára a királyhoz követséggel járulni, kényszerültek, sokkal sanyarúbbnak panaszolván saját helyzetüket azokénál, kik a *török* vas ígája alatt szenvednek; ... Kinizsi fegyverhez nyúlni tartotta szükségesnek, s legyőzve őket, a főbb czinkosokat a tájbéli *dombokon* állított karókba húzatta vagy kerekbe törette...”⁷

Tóth utalt rá, hogy a Bonfini-kiadókat Istvánffy befolyásolhatta, aki félreérthetetlenül *Szegedet* mond a *Tisza* mellett. Mint látjuk Palugyay is Istvánffyra hivatkozik, bár *Szeged* ekkor már *civitas regalis* volt,⁸ nem oppidum.

⁵ Uo. 170. levél.

⁶ Vályi András: Magyar országnak leírása. II. köt. Buda. 1799. 135—136. o.

⁷ Palugyay Imre: Magyarország történeti, földirati s állami legújabb leírása. II. köt. Pest 1853. 183. o.

⁸ Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza. I. köt. Budapest, 1890. 677. o.

Horváth Mihály új elemekkel színezi leírását.⁹ Szerinte Mátyás világhírű fekete serege rég elmaradt zsoldja miatt nyugtalankodni, és *Szeged város* táján, hol nyaranta táborozék, rablani s pusztítani kezd vala. Ulászló a számos panaszoktól indíttatván, megfélemezőket a retentő Kinizyre bízta, ki aztán 1493-ban véletlenül rájok csapán, benők több százat levágatott, a többieket pedig szétverte.

Kiskunhalasnál, a megyei monográfiában részletesebb a leírás:

„Mátyás király halála után a híres fekete sereg, mely akkor *Szeged* táján táborozott, zsold híján rablásokból tartotta fenn magát. II. Ulászló király megsokallva a panaszokat, 1492 nyarán Kinizsi Pált bízta meg a megfélemezésükkel. A fekete sereg, értesülvén az ellene tett intézkedésekről, *Halasra* vonult, melynek *homokhegyei* között keresett védelmet. E védett helyen Kinizsi nem merte őket megtámadni, ezért cselhez folyamodva, a török ellen felkelést hirdetett s az alföldi népet kaszákkal felfegyverezve, magához rendelte. Ezzel a *Halason* táborozó fekete sereget védett helyéből kicsalta, az alföldi felkelőkkel minden oldalról körülvétette s megadásra kényszerítette; a vezérek közül többet kivégeztetvén, a hadat feloszlatta . . .

A *halasi hagyomány* szerint a város északi része fölött levő *zöld halom* a fekete sereg katonáinak sírja.”¹⁰

Szegedet és Kiskunhalast említi színhelyül a Magyar Nemzet Története,¹¹ a Pallas Nagy Lexikona és a Révai Nagy Lexikona is.

Az első fordulatot Tóth idézett tanulmányában találjuk, aki határozottan állást foglal a mellett, hogy a csatahely nem lehet Kiskunhalas, sőt Szegedet is erősen megkérdőjelezi.

Egy névtelen vitéz, az egyetlen szemtanú feljegyzéseiből indul ki:

„Egy évvel azután, hogy béke lett, az országban állt a fekete sereg, lovas és gyalogos, körülbelül nyolcezer ember és nem akart kivonulni, mert nagy pénzzel voltak adósaink. Ekkor a magyarok gonosz tervet forraltak s elküldöttek bennünket *Szegednek a Száva mellé*. (*Gen Segethyn an der Sauwe.*) A török ott tartózkodott egy vár előtt, melynek neve *Recko*. Ott táboroztunk mi a Száva vize mellett s nagy károkat tettünk a magunk népének, mert nem volt semmi pénzünk s nem ehettünk meg kezünket, lábunkat. A vizen nem akartunk átkelni, ekkor lett volna pénzünk s elvettük azt baráttól, ellenségtől. A lakosság nem akarta tűrni, hogy tulajdon hadinépe rontsa meg. Uraikhoz fordultak, nagy sereget gyűjtöttek össze s a kard hüvelyéből akartak bennünket kifizetni. Megtámadtak, küzdöttek velünk két nap és két éjjel s megöltek a mieink közül körülbelül hatezret, úgy hogy csak kétezren maradtunk, legnagyobbrészt sebesültek. Hogy folyt le a csata, ki akarna erről sokat írni. Mindkét részen nem egy derék tett

⁹ Horváth Mihály: A magyarok története rövid előadásban. Budapest. 1876. 161. o.

¹⁰ Pest—Pilis—Solt—Kiskun vármegye. II. Szerk.: Borovszky Samu. Budapest. 405. o.

¹¹ IV. köt. Fraknói Vilmos: A Hunyadiak és a Jagellók kora. Budapest, 1896. 355—356. o.

esett meg. Én a harmadik lóra ültem, nagy éhséget szenvedtünk mi és lovaink és sok lovunkat, emberünket megölték. Ekkor ismét össze-
verődtünk, úgy kétezren s nagy veszedelem, gond, éhség és inség kö-
zepette kivonultunk az országból.

...és ha átkeltünk volna a vizen, a törökök öltek volna meg s fi-
zetek volna ki.”¹²

Bonfini is ír az eseményről:

Miután megérkeztek az *alsó részekbe*, hogy azokat a török ellen ol-
talmazzák, lelkére kötötte Kinizsy tisztjeiknek, hogy felső magyarorszá-
gi garázdálkodásaikat ne próbálják megismételni. Takarmányt kapnak,
minden mást amire szükségük van, megfizetni tartoznak. Azok kik ezt
megfogadván, *táborba szállanak népükkel Szeged környékén*.

Miután zsoldot nem kaptak, előbb intésül, majd mind nagyobb
arányban fosztogatni kezdtek. Kinizsy írásbeli figyelmeztetését lábbal
tiporták dühökben. A megyék felajánlották segítségüket, mire a fő-
vezér összeszedte minden erejét s fegyverre szólítván a parasztnépet
is, megindult a rebelis had ellen.

Előreküldött *huszárjai csakhamar szembekerültek egy cseh lovas-
csapattal*, de komoly harc nem keletkezett, mert ezek hamar vissza-
vonultak, hogy értesítsék társaikat. Erre a sereg zöme — sejtven, hogy
közel a veszedelem — „*ad villam, quam Piscinam vocant,*” hevenyészett
táborba szállt.

Kinizsy ágyúkkal lövette a tábort, hogy elhagyására kényszerítse
ellenfeleit. A páncélos lovasságára felbomlott rendben előrerontó cse-
heket azután teljes erővel támadta meg a könnyű lovasság és a ka-
szás parasztnép. A magyaroké lett a diadal és a fekete sereg kénytele-
len volt megadni magát.¹³

Tóth e leírások alapján helyesen állapítja meg, hogy a csata helye
a *Száva mentén a volt Valkó megyei Halászfalva* (Halápfalva)¹⁴ tá-
ján lehetett Rácsa (Rača) közelében, amit ő a névtelen „Reckó”-jának
vél. Halászfalva lehet egy humanista író tollából „villa Piscina”, Kis-
kunhalas viszont már csak azért sem valószínűsíthető, mert ekkor
már város (oppidum) volt.

Szegeddel nem tud mit kezdeni Tóth sem. Úgy véli, Bonfini egy
korábbi táborhelyet ért alatta, de nem tartja kizártnak *Sigidunum-
mal* (Belgráddal) való összetévesztését sem.

A Bonfini-kiadásokban, az 1724-i után Istvánffy nyomán félreért-
hetetlenül Szegedet találunk, írja Tóth.¹⁵ Visszafelé viszont *Segidinum*
(1581), Sambucusnál pedig *Sigidinum* (1568) olvasható. Tóth felveti
azt is, hogy a Bonfininél megírt Szeged oly furcsa körülmények kö-

¹² Tóth: i. m. 512. o. (W. J. A. Freiherr v. Tettau: Erlebnisse eines deutschen Lands-
knechts. Erfurt 1869. Röviden ism. *Marczali*: A m. történet küttőinek kézikönyve 253. o.)

¹³ *Bonfini*, 1771-i *Bél Károly András*-féle kiadás 723–725. o.

¹⁴ *Csánki*: i. m. II. köt. 314. o.

¹⁵ *Tóth*: i. m. 516. o.

zött fordul elő, hogy talán nem is Szegedre vonatkozik! Az első (Brenner Márton-féle) kiadásból ez a rész hiányzik, és amikor ez megjelent (1543-ban), akkor már az eredeti kézirat sem volt meg. A legtöbb kiadó tehát másolatra volt utalva.¹⁶

Csánki nem említi szerémségi Szegedet.¹⁷ Alapvető művében azonban átszövik egymást a szegedi kapcsolatok.

A szegedi polgárok panaszát Szerém vármegyénél sorolja fel, az itteni magas vámok és borpénzek ellen.¹⁸ Szegednél viszont arról ír, hogy polgárai sok bort összevásároltak a kamenicz-pétervárad-i szőlő-hegyeken.¹⁹

Nagy-Papp könyvében még mélyebbre nyúlnak ezek a gyökerek: „A szegedieknek már igen korán kiterjedt szőlők voltak a Délvidéken és a Szerémségben. A szőlőtermelés tudvalevőleg — s mint láttuk, Szeged vidékén is valószínűleg — a római korszakba nyúlik vissza.”²⁰

Csánki tudtával (!) a szerémi püspökség káptalanának vannak birtokai „még két helységben a megye délnyugati részében”²¹ teljesen érthetetlen módon azonban ezeket nem nevezi meg.

A bizonytalanság ellenére Tóth nyomán a legtöbb publikációban mégis áthelyezik délre a csatahelyet a Drina torkolatához Rácsa közelébe, az egykori Valkó megyei Halászfalva tájára;²² a török határra, a Valkó megyei Halászfalva mellé;²³ vagy csak egyszerűen a Száva mellé.²⁴

Úgy tetszik azonban, hogy a helyesbítés feledésbe merült, mert mint látjuk a Magyar humanisták levelei ismét Szegedet publikálja csatahelyként.

Szerémségben továbbra sem ismerünk Szegedet. Ezen nem is csodálkozhatunk, miután Csánki sem vette fel alapvető helynévtörténeti művében, sőt a legújabb helynévkutatás sem számol szerémségi Szegeddal!²⁵ Pedig van nyoma ennek az ismeretlen déli városnak. Írásmódja azonban megtévesztően azonos a tiszaparti nagyvároséval, ezért rendszerint azt is értik alatta.

Érdeemes kiegészíteni a reá vonatkozó ismereteinket, hogy közelebb kerüljünk a valószínű csatahelyhez.

A leghiteltérdemlőbb értesülést továbbra is a kalocsai—bácsi érsek levelei adják. Az eseményeket megelőzően, 1492 augusztus idusán a következőképpen tájékoztatja Ulászlót:

16 Uo.

17 Csánki: i. m. II. köt. 228—256. o.

18 Uo. 237. o.

19 Uo. I. köt. 677. o.

20 Nagy—Papp: Szeged. Budapest, 1960. 23. o.

21 Csánki: i. m. II. köt. 231. o.

22 A magyar katona vitézségének ezer éve. Szerk. Pülch J. Budapest, 1933. I. köt. 161. o.

23 Hóman—Szekfű: Magyar történet. II. köt. Budapest, 1936. 567. o.

24 Varga Domokos: Magyarország virágzása és romlása. Budapest, 1970. 126. o.

25 Heller—Nehring: Comitatus Sirmiensis. München 1973. Herausgeben G. Ganschow.

„... A nándorfehérvári bán egyik embere most vezet felséged színe elé egy török szökevényt, kiről azt mondják, a szendrői basának volt titkára vagy irnoka. Állítása szerint török szultán — meghódíthatván azokat az ellenségeit, akiknek leigázására kelt át a tengeren — most már visszatérőben van és elhatározta, hogy mindenképp először a Száva menti kisebb várakat támadja meg, majd Belgrádot is ostrom alá akarja venni. Az az emberem pedig, kit nemrégiben baricsi váramba küldtem volt, azzal a hírral tért vissza, hogy Födimesnél nyolcezer török sereglett össze; céljuk: a Száván átkelvéen (mely sokak állítása szerint annyira leapadt, hogy a lovasok átléptethetnek rajta) betörni Szerém megyébe; a Száva mentén lakók körében máris hatalmas a riadalom. Azt is mondja a török irnok, hogy a szendrői basát a havasalföldiek együttesen hívták ki Szófiából, ők pedig Szendrő közelében táborozva várakoznak a szultán megérkezéséig. Bármint van is nem lenne rossz, ha felséged rövid idő alatt nagyobb számú legénységről gondoskodnék Belgrád számára, minthogy azok a gyalogosok akiket korábban küldött oda, egyfelől betegségtől kókadognak a szokatlan meleg meg a mértéktelen ivás következtében, másfelől — mint állítják — pénzükből és a nekik járó zsoldból kifogyván, nagy részük szélnek eredt. Ha tehát a szultán valami lépésre szánja magát, nem lesz meg a várnak az az ellenállóképessége, ami korábban volt. Eseedezem viselje szívéen felséged ezt az ügyet, és intézkedjék haladéktalanul...”²⁶

Még korábban is jelzi az érsek a nagy veszélyt:

„... Ebben az órában tért meg Belgrádból szolgám, a baricsi várnagy; ezen az útján Baricsban (Barich), érsekségem várában vette hírvül, hogy a múlt hét szombatján, késő éjszaka nagy török csapat rohanta meg azt a védőtornyot, amelyet nem is tudom hogyan, a városka kapuja előtt emeltek, és korábban meglehetősen gondját viselték, és fölgyújtották, mivel egyetlen védő sem volt benne...”

Beszámol továbbá arról is, hogy „Belgrád vára nagyon rosszul, szinte sehogy sincs ellátva, ennél fogva valamennyi gyalog és lovas szétszéledt belőle, és mintegy négyezer török gyalogos máris ott van, hogy támadást kíséreljen meg ellene...”

A belgrádi hírek, fontolja meg felséged, nem raguzai mendemondák (vagyis nem hazugságok)... Feladatombnak véltem... tudatni... az ország üdve miatt, de egyházmegyém érdekében is, amelyet közvetlenül érint, ha Belgráddal történik valami. Sürgősen méltóztassék tehát felséged gondoskodni a vár védelméről, hogy ne legyen híjjával a szükséges őrségnek... A helyzet ugyanis nem tűr halogatást...”²⁷

A már idézett 168. levélben az érsek inti a királyt, hogy miközben

²⁶ M. H. L. 151. levél.
²⁷ Uo. 145. levél.

figyelő tekintetét Boszniára veti, meg ne feledkezzék *Belgrád váráról és erről a határőrvidékről*.

„Mert — mint előző levelemben, harmad- vagy negyednapja jeleztem — ha sürgősen nem gondoskodunk emberben és anyagban utánpótlásról, elsősorban a belgrádi vár számára, akkor tartani lehet attól, sőt minden bizonnyal be is következik, hogy *e részekről kivonván haderőinket*, miközben Boszniát megvédjük, Belgrádot elveszítjük...”

Az érsek leveleinek bizonyossága szerint tehát a Száva menti várak forogtak közvetlen veszélyben, ott volt nagy a riadalom, és az érsek egyházmegyéjében Szerém megyébe várták a török betörést. Kéznefű, hogy oda rendelte a király a fekete sereget, úgy ahogy azt Bonfini és a névtelen vitéz írta.

Más leveleiben az érsek Szegedről is ír. Nem könnyű persze megállapítani, hogy valóban Szegedről vagy a már ismert dokumentumokban fellelhető Szerém megyei Szegedről van-e szó.

Som Józsa főkapitánynak írt levelében²⁸ a királyi paranccsal meg egyezően helybenhagyja, hogy „*azt a végvári adót, amit a szegediek (Szegedinensibus)* már néhány esztendeje szabálytalanul ennek a monostornak (Pétervárad) fizettek, ebben és a következő években kötelesek hiánytalanul, azaz kétszeres összegben megfizetni, a többihez hasonlóan.”

Kinizsi Pálnak pedig azt írja, midőn az érsekséget érintő vámfizetéstől menekülni akaró szegedi polgárok védelmére kel, hogy „ne méltassa figyelemre a *szegediek (Szegedinensibus, cives Zegedinenses)* kiabálását.”

Figyelemre leginkább az a humanista módon, talányosan (aenigmatice) írt levél méltó, amelyet Váradi Péter egyetlen monográfusa sem értelmezett még:

„Kedves Angelo uram, ... Hogy kígyó rejtezik a fű között, bizony még csak nem is sejthetjük; jó lenne azonban, ha megtudhatnók —, ha nem is ember felvilágosításából, de legalább egy angyal kinyilatkoztatásából!

... módfelett gyanús nekem annak az új márványnak a jövetele; és ha többi fejével nem illik bele a kép egészébe, legjobb lenne, ha az angyali szellem szellemi támogatásával se férne meg.

... ha új híreket kapsz a királyi udvarból, tudassad velem is; mert sok csudálatos mendemondát hallani! *Már engemet is Szegedre (Szegedinum) szólított a király levele*, de állandó fej-, gyomor- és mellfájásom napról napra súlyosbodik, úgyhogy ugyancsak tartok tőle, maholnap nekem is indulnom kell minden test és lélek közös útjára.

... ha még nincs készen, az az óhajom, hogy készüljön el, mert rossz bőrben leledzik a kalocsai!”²⁹

²⁸ Uo. 207. levél.

²⁹ Uo. 209. levél.

Nem valószínű, hogy a tiszaparti Szegedről van szó, és nem országgyűlésre szólította királya a kalocsait. Angelo apátsági kormányzó áskálódásai válhatták ki az érsek epéjét. Rá vonatkozathatók az „angyali” jelzők. Olyannyira felbőszítette, hogy már a fekete sereg sorsát helyezi kilátásba önmagának. Mint tudjuk *a fekete sereget rendelte a király Szegedre a Száva mellé, leendő vesztőhelyére!*

A szegedi dokumentumok szétválasztása természetesen nehéz. Egyrészt a *publikációkban egyetlen Szeged ismeretes*, tehát összekeveredtek. Másrészt a publikációk majd mindegyike *átírás*. Váradi érsek leveleiben is *Szegedinumot* találunk, pedig inkább lenne várható *Segedinum* vagy *Zegedinum*, amint az az egyik levélben előforduló öt Szeged egyikeként található.³⁰ Kovács S. jegyzete szerint is, Váradinak egy keltezetlen levéllel kapcsolatos megrovó szavai bizonyítják, hogy a hiányt a későbbi másolók hibájául kell felróni.³¹

Szeged helytörténetében is találunk bizonytalan adatokat. A már idézett művekben³² éppúgy, mint Balogh J. könyvében is, mutatkozik azonosítási nehézség.³³

A csatahely kérdésében mutatkozó bizonytalanságot úgy vélem újabb hitelt érdemlő dokumentumokkal — korabeli térképekkel sikerül tisztáznom. Erre a célra több térképet is találtam a XVI. századból.

Az egyik legkorábbi és alapvető hitelességű Magyarország-ábrázolást, az 1528-ban kiadott Lázár-térképet veszem elsőnek.³⁴

Lázár térképének alapanyaga feltételezhetően Mátyás királysága alatt készült F. Roselli olasz térképész által, neves csillagászok közreműködésével. A térképet Lázár, Bakócz érsek titkára 1514-ben állította össze, kiadására azonban csak Magyarország hadszíntérré válásával került sor.

Csánki már felhasználta és némely *dél-magyarországi* település dokumentumaként említi.³⁵ Településneveinek korábbi feldolgozása hiányos: éppen a *délmagyarországi* rész maradt el, arra való hivatkozással, hogy ott a nevek annyira el vannak ferdítve, hogy azonosításuk majdnem lehetetlen.³⁶

A Lázár-térkép tudományos feldolgozását Stegena Lajos kezdeményezte 1970-ben. E munka keretén belül vállaltam el a térkép mintegy 1300 településének azonosítását.

Az azonosítás eredményesnek bizonyult,³⁷ vannak azonban a tér-

³⁰ *Carolus Wagner*: Epistolae Petri de Warda. Poonii et Cassoviae 1776. 173. o., *Fraknói*: Váradi Péter kalocsai érsek élete. Századok 1883. 831. o.

³¹ M. H. L. 362. o. 3. jegyzet.

³² *Nagy—Papp*: i. m. 23. o. és *Csánki*: i. m. I. köt. 677. o.

³³ *Balogh Jolán*: A művészet Mátyás király udvarában. I. köt. Budapest. 1966. 22. o. utáni térkép.

³⁴ *Maps of Hungary by Lazarus secretarius*. Szerk. *Stegena L.* Budapest. 1971.

³⁵ *Csánki*: i. m. II. köt. 148., 150. o.

³⁶ *O. Harmos Eleonóra*: Magyarország térképe 1528-ból. Térképészeti Közl. 1931. 171. o.

³⁷ *Maps of Hungary by Lazarus secretarius* i. m.

képen olyan települések, amelyeknek semmi nyomát nem találtam a szakirodalomban. Ilyen többek között a Szerém megyében, *a Száva innenső partján, Szabáccsal átellenben ábrázolt Segednitz is.*

Általa viszont megvan *a másik Szeged*, amit Tóth sem lelt fel és a helytelen értelmezések sorát okozta!

Kétszer is szerepel egymás mellett, de ez ne zavarjon senkit sem, mert csak térképszerkesztési hibából adódik. Máshol is előfordul, hogy a résztérképekről összedolgozott nevek kettőzötten kerültek rá az új térképre.

Nagy várost jelentő ábrája van, *tornyan — Belgrádhhoz hasonlóan — a török uralmat jelző zászló lobog.*

A Lázár-másolatokon némileg torzul a névírás, de ez se zavarjon senkit, más településeknél is adódik megmagyarázhatatlan másolási hiba. Vavassore másolatán (1553) az egyik név *Segedniz* lett, Zsám-boky másolatán (1566) pedig ez utóbbi *Segetnitz*, a másik pedig *Segedniz* alakban íródott. Két kisméretű olasz másolaton (1559) is megmaradt, de csak a valószínűbb helyzetű, *Segednitz*, illetve *Sigednitz* alakjában. A tiszaparti Szeged a német kiadásúakon *Segedein*, az olaszokon pedig *Segedinus* formában íródott, tehát mind eltér a szerémségi névalaktól.

Ujabb bizonyóságot szolgáltat Gastaldi velencei kartográfus 1546-ban keltezett nagyméretű térképe.³⁸

Gastaldi térképének tartalma is régebbi, mint azt keltezése láttán gondolnánk. Feltételezem, hogy alapanyaga azonos Lázáréval, illetve maga a Lázár-térkép. Mintegy 180 olyan települést ír meg ugyanis, amelyek Lázárnál megíratlanok vagy egyáltalán nem találhatók. Sok településneve magyarosabb és helyesebb írású, mint a német kiadású gótbetűs lázári megfelelője.³⁹

Ezen a térképen a lázár-térképi Segednitz azzal azonos helyen *Zegedino* formában található. Szeged itt is másképpen, *Segedin* néven íródott. (1. ábra)

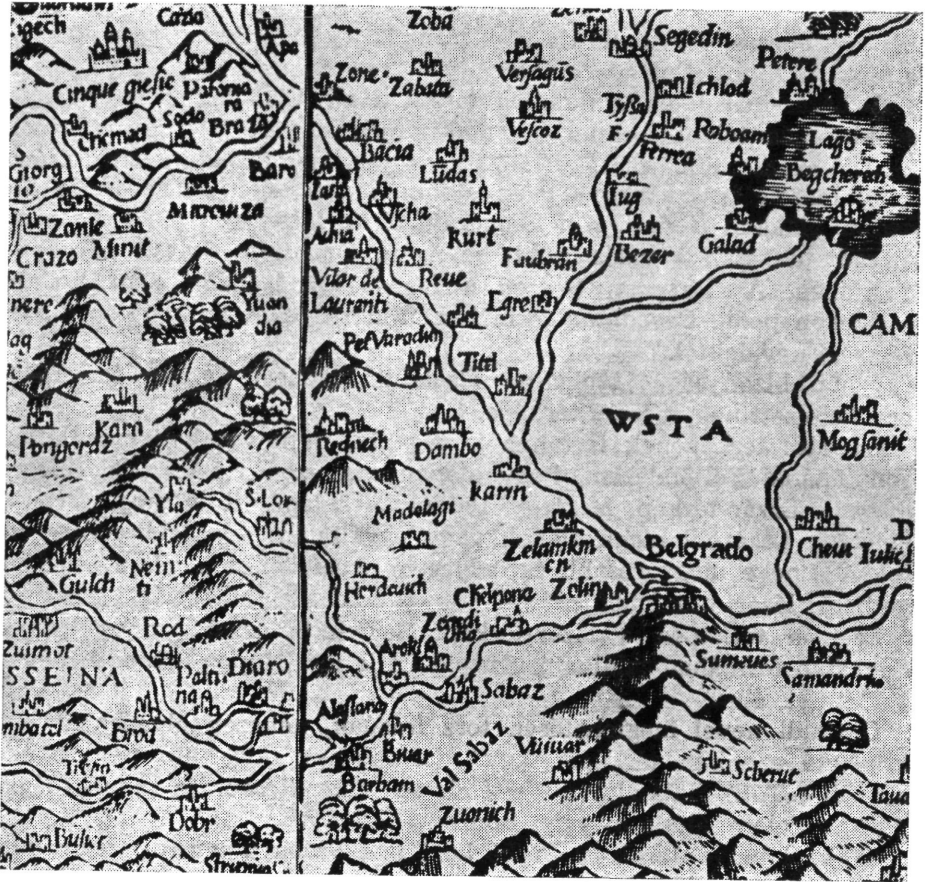
Gastaldi nevei meglehetősen torz írásúak, nehezen olvashatók. Jól kivehető azonban térképén egy *Alaslana*-nak olvasható név, éppen ott, ahol Tóth Halászfalvát feltételezte. *Településábrája nincs*, mégis, úgy gondolom, általa megvan Bonfini *Piscinája!*

Térképi helye *Jarak és Brčko között, a Száva innenső partján van.*

Brčko, mint túlsóparti település mind fekvése, mind kiejtése szerint megfelel a névtelen vitéz *Reckójának*. A névtelen úgy írta, hogy ők a Száva partján táboroztak, a török pedig a tulsó parton egy vár előtt, melynek neve Recko. Reckót a helyi *rácoktól* hallhatta, de ép-

³⁸ Roberto Almagio: La Carta dei Paesi Danubiani e delle regioni contermini di Giacomo Gastaldi (1546). Bibl. Apost. Vaticana 1939. Térképészeti Közl. 1939. 270. o. Könyvismertetés. Fényképmásolatait Stegena Lajos szerezte be és bocsátotta rendelkezésemre, amiért ezúton mondok hálás köszönetet.

³⁹ Hrenkó Pál: Magyarország Gastaldi térképén. Kézirat, 1974.

1. ábra. Részlet G. Gastaldi 1546-ban keltezett nagyméretű térképéből. Zegedino és Alaslana Belgrádtól délnyugatra található rajta.

pen ez növeli hitelét, mert nem az ismert magyar nevén nevezte meg *Barkának*.⁴⁰

Piscina halastónak is fordítható. Halastó azonban sokfelé volt. Szeged alatt például Csecstót nevezték Piscinának: *Piscina* que wlgto Chechtoo, *Piscina* Chechtow vocata.⁴¹

Váradai érsek is említ halastavakat *birtokain a Valkó megyei határban*:

„Nekem és egyházamnak ugyanis sok kárt okozott Bánfi Miklós amidőn *bizonyos földjeimet elfoglalta, halastavaimat kihalásztatta, halászhalóimat apró darabokra szaggatta...*”⁴²

Alaslana alatt érthetjük az *érsek Valkó megyei halastavait vagy halásztanyáját*, minthogy településábrát nem jelöl a térkép. De lehet ez Bonfini villa Piscinája is, tehát a Tóth által feltételezett Halászfalva.

Számunkra mindenesetre Gastaldi térképe mond legtöbbit, mert a korabeli dokumentumokkal összhangban *egymás közelségében jelöli a szóban forgó településeket*. Ábrázolásával a csatahely Száva menti azonosítása bizonyítást nyert.

Hitelt érdemlő dokumentumot találunk a vatikáni palota harmadik emeleti loggiájában is, mégpedig egy Magyarországot ábrázoló 1562 körül készített freskó-térképen.⁴³

Minden valószínűség szerint a Lázár-térkép vagy annak alapanyaga alapján készült; a Lázár-térképpel azonos módon ábrázolja ugyanis *Sege* (*Szeged*) és *Segednitz* városokat.

Meggondolandó, hogy amíg Lázár térképén közel 1300, addig a freskó-térképen csupán 220 település van, ennek ellenére Segednitznek is jutott hely rajta. Ez arra vall, hogy jelentős város lehetett, amit szép városábrája is jelez.

Segednitz létezését a jól tájékozott vatikáni palota reprezentatív freskótérképe teljes mértékben garantálja.

Még egy érdekes olasz kistérképet érdemes bemutatnom. Magyarország legrégebbi térképnymatának vélem, amely 1522 körül készülhetett.⁴⁴ (2. ábra)

Szegedet nagyobb városnak veszi *Segedin* néven, a szerémségi Szegedet pedig kisebb városként ábrázolja *Segediz* (pontosabban *Segedniz*) néven. *Szerém megyében három város: Segedniz, Belegiš és Szentdemeter tornyán félholdat látunk, mint a török uralom jelét*. Bizonyos mértékben összhangban áll ez az ábrázolás az 1521-es betöréssel, amikor két nagy török hadsereg lerombolta a déli végvonalat.⁴⁵ *Nándorfejérvár, Zimony és Szabács védői majd egy szálíg el-*

40 Csánki: i. m. II. köt. 264. o.

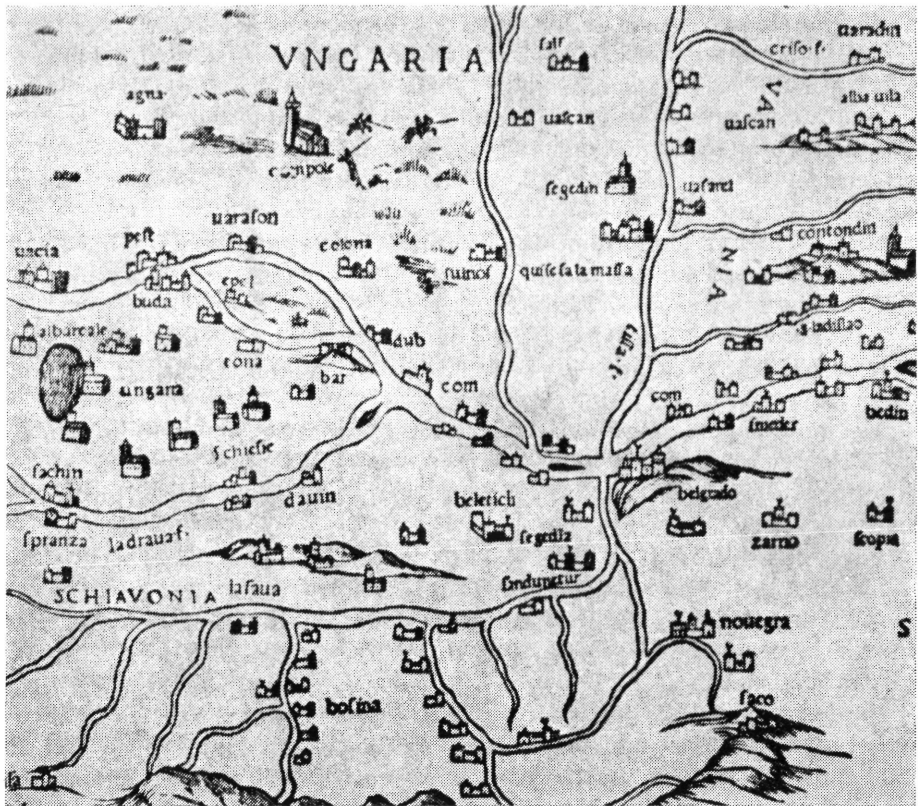
41 Uo. I. köt. 690. o.

42 M. H. L. 180. levél.

43 *Bánfi Florio*: Magyarország térképét ábrázoló falfestmény a Vatikánban. Térképészeti Közl. 1939. 220–247. o.

44 *Oberhummer–Wieser*: Karten des Wolfgang Lazius. Innsbruck 1906. 37. o.

45 *Hóman–Szekfű*: Magyar történet. II. 603. o.

2. ábra. Részlet egy 1522 körül készült és feltételezhetően Tubero művét illusztráló olasz térképből. A kalocsai (colona) mezőn csatajelenet, Belgrádtól nyugatra (segedinen is) felhordas várostornyok láthatók.

estek; *Kupinovo várát*⁴⁶ és vele együtt valószínűleg *Segednitzet* is ekkor rombolta le a török. Segednitről ezután többé nemigen halunk.

Figyelemre méltó Szeged mellett egy „*quise fa la massa*” (itt gyülekezett a sereg?) felirat, *Kalocsa és Eger* között pedig „*campole*” (mező, csatamező?) megnevezés mellett lovascsata rajza.

Minthogy Tubero szerint a csata a *kalocsai mezőn* (!) történt,⁴⁷ kézenfekvő a következtetés, miszerint ez az ábrázolás a fekete sereg leverését illusztrálja, a térkép pedig Tubero leírásához készülhetett.

Tubero dalmát történetíró fő munkájában⁴⁸ 1490 és 1522 közötti magyar és török eseményekkel foglalkozik. Éppen azt az időszakot fogja át a térképen jelölt két fontos történelmi esemény, a fekete sereg pusztulása és az első nagy török betörés. Ez a tény és a csatahely vázolása nagyon valószínűvé teszi azt a feltevést, hogy a térkép az ő munkájával kapcsolatos. Minthogy értesüléseit csak a későbbiekben szerezte a *kalocsai—bácsi egyházmegye főbb embereitől*, előtte 1495-ig főként *Bonfini volt forrása*, ezért a csatahely téves (*Szeged—Kalocsa*) azonosítása esetleg *Bonfinihez vezethető vissza, Istvánffy jóval megelőzően!*

Bonfinitől tudjuk, hogy a sereg egy évvel korábban *Eger és Vác között* táborozott. Ennek is lehet része az ábrázolás torzulásában, a csatahely ugyanis befogja ezeket a területeket. Egyébként Tuberóról köztudott, hogy helynevei és évszámai inkorrektek. Megmutatkozik ez ezen a kistérképen is. A térkép származásvonalának lehetősége és Bonfini hatásának tudatában azonban el tudom képzelni, hogy inkorrekttsége forrásainak bizonytalanságában leledzik, és Bél Mátyás megállapítása jut eszembe, aki szerint a magyar történetírók között senki sincs, aki különb nálánál. Ez a Tubero művét illusztráló térkép egyébként lehet a *Bonfinitől elkezdett és Brodarics István által befejezett* ábrázolás is, aminek nyomait több helyen is megtaláljuk.⁴⁹ Az alap pedig a Lázár-térképpel közös, tehát F. Roselli Mátyás-korabeli felvételezéséhez vezethető vissza.

Szegedet ezentúl a régi ptolemaioszi térképeken található erdélyi *Singidaua*⁵⁰ és *Singidunum* (Belgrád) neveivel is összetévesztik.⁵¹ Ez utóbbit már Tóth is feltételezte.

46 *Bács Gyula*: Jugoszlávia. Panoráma 1970. 2. kiadás 118. o.

47 Tóth: i. m. 514. o. (Tubero: *Commentarii de temporibus suis*. Schwandtner II. 155.).

48 Ballagi: Tubero. A Pallas Nagy Lexikona XVI. köt.

49 *Fallenbücht Zoltán*: Az Atlas parvus Hungariae és Hevenesi Gábor. Térképtud. Tan. Budapest, 1958. 168. o.; *Imrédi—Molnár L.*: Lázár deák térképének problémája. Földrajzi közl. 1971. 2—3. szám 105. o. (Brodarics 1521—1524 között élt Olaszországban, amikor mint Lajos király kancellárja Rómában — rajzolt egy pontos térképet Magyarországról.)

50 *Florio Banji*: *Imago Hungariae*, nella Cartografia Italiana del Rinascimento. Roma 1947. 60. o. Vat. Lat. 3844 jelzett kódexben: „*Singidaua, in mediis campis sita, quae nunc Segedinam appellari posse, ob nominis conformitatem putarem, nisi in Cumania, iuxta occidentalem Tybisci ripam modo, ut diximus, iaceret. . .*”

51 *Nagy Júlia*: Magyarországot ábrázoló, könyvekben megjelent térképek stb. Térképtud. Tan. Budapest, 1958. 328. o.; *Nagy J.* írja: Szeged helyét helyesen határozza meg: „*Singidunum: Seged, vbi Mariscus Fl. in Tibiscum cadit!*”

A Segednitzre utaló legújabb keletű nyomot Balogh J. könyvében találjuk.⁵² Térképvázlatán egy Mátyástól támogatott építkezéshelyet meglehetősen szokatlan módon „Szerémségi város” megnevezéssel ábrázol, éppen Segednitz helyén.

A részletes térképeken *Segednizet* a Száva partján, *Šabaccal átellenben Klenak táján* kereshetjük. Semmi jele nem mutatkozik.

Annál határozottabban ismerhetjük fel *Alaslana=villa Piscina* (?) nyomait. *Sremska Račától nyugatra* találunk egy *Ribna bara* (= *Halastó*) nevű morotvát. Tőle északra, *Višnjičevotól nyugatra* pedig *Varadin* (régebben *Revier Varadin*) nevű területet, birtokot.⁵³ Döntő bizonyosságot szolgáltat az a tény, hogy a halastó közelségében még ma is őrzi a táj *hajdani birtokosának, Váradi Péter kalocsai—bácsi érseknek* a nevét.

Végső következtetésül megállapíthatjuk, hogy Mátyás király hajdan dicső fekete seregét nem *Szeged* és nem *Kiskunhalas* táján, hanem *a Szerémségben, a Száva mellett* verte le Kinizsi Pál. A csata helye a Száva innenső partján, Šabac és Brčko között: a régi térképeken *Segednitz, Segedniz, Zegedino* néven megírt várostól nyugatra; *Alaslana (villa Piscina?)* néven írt *Halásztanya* (?) vagy *Halászfalva* (?) táján lehetett.

A Szerémségben hajdan volt *Szegeddel (Szedednics-csel)* pedig a „szegedi” dokumentumok feldolgozásánál is számolnunk kell.

⁵² Balogh J.: i. m. 22. o. utáni térképen és 278. o. (egy szerémségi városról ír).
⁵³ 1:75 000 méretarányú katonai térkép. 1885. Zone 26, col. XX.